

MAKALELER / ARTICLES / ARTICLES

TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET KURGUSU VE KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN HUKUK NORMLARININ TÜRETİLME ÖNCÜLLERİNE ETKİLERİ

- Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair
Kanun Üzerine Bir Değerlendirme-

*(SOCIAL GENDER FICTION IN TURKEY AND THE EFFECT OF LEGAL NORMS
FOR THE PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN ON THE PREMISES
OF DERIVATION*

- An Evaluation on the Law for the Prevention of Violence against Women and for the
Protection of Family -)

Neval Oğan-Balkız*

ÖZET

Türkiye’de modernitenin cinsiyetlerarası eşitlik referansı; tarihsel ve toplumsal olarak var olan cinsiyet kalıpları ve rollerinin, gittikçe artan şekilde dinsel, kültürel ya da diğer geleneksel önyargılara göre biçimlendiği bir ‘toplumsal cinsiyet kurgusunun’ baskı ve tehdidi altında bulunmaktadır. Bu kurgu çerçevesinde kadın; salt doğası/biyolojik farklılığı temelinde “bedene dair bir imge’ye” dönüştürülmekte, insan olarak kendisiyle ve bedeniyle olan ilişkisi ve bu ilişkinin toplumsal tüm görünümleri, Feminist hareketlerin bugüne kadar sağlamış olduğu bütün kazanımlara karşın, parçalanmaktadır. Kadının bu imgesel kurulumunun taşıyıcısı olan bedeni de; yansıtmakta olduğu kültürel yönelimler ve iktidar ilişkilerini içkin olarak, kamusal ve özel alanlardaki varlık biçimleri ve farklı sunumları ile; daha merkezi bir konum kazanarak, toplumsal ve siyasal alanın temel tartışma konusu olmayı sürdürmektedir.

Dinsel, kültürel ve geleneksel önyargıların biçimlendirdiği toplumsal cinsiyet kurgusu aynı zamanda, nedensellik çerçevesinde bağlantılı olduğu kadına yönelik şiddet sorunsalının ifade ettiği olgu, durum ve imgeleme ilişkin algılamaları, zihniyetleri, bireysel bilinç ve kavrayışları etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Sorunsala ilişkin oluşturulan çözüm önermelerinin; özne/ yüklem kurgusu şeklinde birer eylem türü olarak, daha baştan “kadın özne” ile düşünülmesini, haklar temelinde bu özne

---

* Dr., Hacettepe Üniversitesi

içinde tanımlanmasını ve bu ilişki çerçevesinde anlam kazanmasını engellemekte; algılama ve gerçek arasında nasıl bir bağ olduğu sorusunun yanıtı kalmasına yol açmaktadır.

Bu durum, Kant’ın ifadesiyle hukuk; “a priori bir düşünme şekli olup, deney ve gözlem alanından gelmeyen bir gerçeklik bilgisine işaret etmekte” ise; cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin normların türetilmesindeki öncüllerin bilgisel özelliklerinde, bir sorununun varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, feminizm, kamusal alan, kadına yönelik şiddet, hukuk, norm, insan hakları.

ABSTRACT

The reference of equality of modernism is under the oppression and threat of a ‘social gender fiction’ in which the patterns and roles of gender, which are part of historical and social reality, are being formed more and more by religious, cultural or other traditional prejudices. The woman is being transformed to “an image relating to her body” on the basis of her pure nature / biological existence, and her relation to her own self and body and all social aspects of that relations are being destroyed in spite of all gains made by feminists movements. Her body, which is the carrier of the woman’s imagery existence, keeps being the basic issue of controversy of the social and political area with a more central status, along with various forms of existence and manifestation in the public and private areas in a way intrinsic to power relations and cultural tendencies it displays.

The social gender fiction, which religious, cultural and traditional prejudices form, affects and shapes the perceptions, mindsets, individual consciousnesses and conceptions relating to the facts, situations and imageries that the problematic of violence against women expresses within a context of causality. This leads to evaluations which are not analytic, but wholly synthetic, and precludes discussions concerning the connection between perceptions and facts. This situation indicates a fundamental problem in the epistemic properties of the premises required for the derivation of the norms for preventing the violence against women, if jurisprudence refers to “a priori knowledge of facts not derived through experience, ” in Kant’s words.

Keywords: Social gender, feminism, public sphere, violence against women, law, norm, human rights.

***

GİRİŞ

Doğa ile kültür arasındaki sınırların değişmesi ve doğanın farklı alanlarının giderek kültürel alana taşınması, var olan cinsiyet kalıplarının ve rollerinin gittikçe artan şekilde dinsel, kültürel ya da diğer geleneksel önyargılara göre biçimlendiği bir toplumsal cinsiyet kurgusunun oluşmasına neden olmaktadır. Bu kurgu; dışlayıcı bir mekanizma olarak, hiyerarşik kalıplar içermektedir. Ben'in/(erkeğin) kendini tanımlarken, diğerinden/(kadından) ayırarak sadece kendisini tanımlamasına, diğerini/(kadını) tanımsız bırakmak suretiyle, “ben olmayan”¹ olarak, salt biyolojik-fiziksel özellikleri temelinde “bedene dair bir imge”²ye indirgeyen bir tanımlamaya dayanmaktadır. Günümüz modernitesinin cinsiyetlerarası eşitlik referansı; bir tahakküm mekanizması oluşturan bu toplumsal cinsiyet kurgusunun baskı ve şekillendirmesi altında bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kimlikleri; beden üzerinde uygulanan farklı kullanımlarda, biçimlendikleri bu kültürel yönelimleri ve içinde kurgulandıkları iktidar ilişkilerini, daha belirgin şekilde ortaya çıkarmaktadırlar. Kadını imgeleyen bir kültürel kurulum ve toplumsal dönüşümün taşıyıcısı kılınmış ideolojik bir fenomen olarak kadın bedeni; farklı her türlü kullanım şeklinin, gerek kamusal gerek özel alanda varlığı temelinde; politik, sosyal, kültürel tartışmaların odağını oluşturmaya devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyetin dinsel, kültürel ya da diğer geleneksel önyargılar temelinde kurgulanması; öncelikle normatif yapı anlamında doğrudan nedensellik bağı içinde bulunduğu “kadına yönelik şiddet” sorunsalının teorik, analitik bir çerçevesini oluşturmakta; oluşacak çerçevede ne görüldüğünü belirleyecek yorumlama işlevini yerine getirmekte, izlenecek metodolojiyi ve bu metodolojinin epistemolojik özelliklerini saptamayı engellemektedir. Cinsiyet eşitliği konusunda persepsiyon³ (algılama) ile yetinilmesine yol açmaktadır.

¹ Göregenli, Melek.“Ayrımcılığın Teorik Temelleri”. **İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi**, Yıl 1. Sayı 5-6, Mayıs/ Haziran 2010, s.57.

² Bkz. Köksal Çekiç, Selma ve Özlem Denli. “Örtünmek, Soyunmak, Giyinmek”, **Radikal İKİ**. 27 Şubat 2011. Doane, “kadın imgedir” der. “Her şeyden önce de bedene dair bir imgedir, kadın. Ondan bahsetmek ya da onu düşünmek kaçınılmaz biçimde hemen bedenini anımsatır”.

³ Erk Ulaş, Sarp, A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit.H.Yolsal, **Felsefe Sözlüğü**,1.Baskı. Ankara: Bilim Ve Sanat, 2002, s.53. Persepsiyonalizm (algıcılık); zihnin dışsal gerçekliği doğrudan olduğu gibi kavradığını ve bu gerçekliğin bilincine vardığını, insanın salt algı yoluyla dış dünyanın doğru bilgisine ulaştığını savunan görüş.Algı kavramı birincil anlamda bilinç kontrolü dışındaki enformasyon işleme süreçlerine atıfta bulunur. Bu süreçler sonucunda bilinçte algılanan gerçeğe yönelik imajlar ortaya çıkar. Bilgi, algı ve gerçek kavramları arasında bir bağ vardır.

Dolayısıyla; algı kavramının atıfta bulunduğu bilinç kontrolü dışındaki enformasyon işleme süreçlerinin, bilinçte algılanan gerçeğe yönelik ortaya çıkardığı “imajlar”la hareket edilmesine ve sonuç olarak; “sosyal etkileşimlerde ortaya çıkan sosyal görünüm, bir tekillik oluşturabilir mi?” sorusunun yanıtı bırakılmasına neden olmaktadır. Böylece, kadına yönelik şiddet sorunsalını kavrama çabasında eleştirel özdönüşümü eklemlen bir rasyonel ve ampirik yöntem oluşturulmasını önlemektedir. Sorunsalın ifade ettiği ve toplumsal davranış temelinde oldukça güçlü şekilde; sosyal, ekonomik, siyasal, psikolojik, kültürel/(dinsel-geleneksel) ve demografik bağlantılar taşıyan olgu, durum ve imgelemlere ilişkin algılamaları, zihniyetleri, bireysel bilinç ve kavrayışları etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Sorunsala ilişkin analitik değil, bütünüyle sentetik bir değerlendirme yapılmasına yol açmakta, algılama ve gerçek arasında var olan bağın açıkça kavranmasını, sorunsalın tüm bağlamlarının ortaya çıkarılmasını önleyen bir örtü oluşturmaktadır.

Kadına yönelik şiddet sorunsalının, çeşitli boyutların iç içe geçtiği, farklı katmanları olan çok yönlü bir yapıya sahip olması; kural koyucu yapılar tarafından hukuki alana taşınmasını, norm haline getirilmesini ve yaptırıma bağlanmasını güçleştirmekte, epistemolojik ve metodolojik açıdan farklı, kendine özgü bir türetme /çıkarma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Böyle bir türetme ise ancak, sorunsalın hukuk bilimi ile birlikte; sosyo/kültürel antropoloji, tarih, sosyal psikoloji, siyaset bilimi, siyaset felsefesi, ontoloji ve diğer ilgili bilimlerin çerçevesinde, interdisipliner bir yaklaşımla ele alınmasıyla olanaklı hale gelebilir. Zira bu çerçevede oluşturulacak interdisipliner bir yaklaşım ve epistemolojik metodoloji; sorunsalın imgelediği davranışların birer suç eylemi olarak taşıdıkları “farklı sosyo/kriminolojik boyutların ” ve barındırdıkları pozitif hukuku aşan unsurların ortaya çıkarılmasını, açıkça görülebilmesini sağlayacaktır. Kavramın imgelediği olgu ve durumların dile getirdiği kimi gerekliliklerin birer önerme olarak tüm özellikleri ortaya çıkarılmış ve bunların birer hukuk normu haline getirilirken türetileceği öncüller, doğru ve eksiksiz şekilde tespit edilmiş olacaktır. Dolayısıyla, kadına yönelik şiddet sorunsalı bütün yönleriyle bulunduğumuz koşullarla bağlamlaştırılmış, ilgili olduğu geniş ve karmaşık alan içine doğru yerleştirilmiş olacaktır.

Bu metodoloji aynı zamanda; kadına yönelik şiddet ile etkin mücadele edilmesine; diğer bir deyişle; şiddetin gerçekleştirilmeden önlenmesi, gerçekleşmiş ise sonuçlarının olabildiğince telafi edilmesi-giderilmesi ve bu eylemlerin gerçekleşmeyeceği toplumsal koşulların yaratılmasına yönelik tedbirlerin oluşturulması ve bir arada uygulanmasında, hukukun etkin ve öncelikli bir araç olduğu saptamasına önemli bir vurguda bulunacaktır.

Algılar gerçek hakkında öznel imajlar yaratarak, gerçeğin ne olduğu hakkında bize fikir verirler. Dışarıdan gelen enformasyonlar yorumlanır, yapılandırılır ve düzenlenir; böylece enformasyonlar algılayan bireyin dünyaya bakışına tekabül eder.

Ancak diğer yandan; kadına yönelik şiddet ile etkin mücadele için gerekli olan düzenleme ve önlemleri hukuksal imkân ve tekniklerden ibaret görmenin, pozitifleştirilmiş kurallara indirgemenin, eylem olarak kapsamını ve normatif anlamlarını daraltmak olduğunu, bu bakış açısı ile oluşturulacak her türlü tutum ve yaptırımın; yeterli, etkili, orantılı ve caydırıcı olmaktan uzak, geçici sonuçlar yaratacağı gerçeğini de, çarpıcı şekilde ortaya koymuş olacaktır.

I. LİBERAL TEORİNİN EŞİTSİZLİKÇİ KARAKTERİ - GELENEKSEL EGEMEN SÖYLEMİN YENİ BİÇİMLERİ

Faucault'un tanımıyla 'episteme'; "her dönemin kendine özgü toplumsal ve düşünsel kuşatanlarınca belirlenen, düşünce tarihinin köklerine işlemiş düşünme yapılarıdır"⁴.

"...Artık her bireyin içine girmiş, dolayısıyla da tanrısal dünyayı terk etmiş bir özne tarafından yaratılmış" olan modern toplumda, ege-men episteme her anlamda 'eril' olma durumunu sürdürmektedir. "Ege-men kutup, fetih, üretim, savaş ve bütün büyük kaynaklar gibi özne de, yönetici seçkinler sınıfının içinde, dolayısıyla da öncelikle erkekler dünyasında yer almış" durumdadır⁵. Modernliğin "alabildiğine kutuplaşmış bu klasik modelinde"; erkeklerin kadınlar üzerindeki geleneksel ege-menliğini sürdürmelerini sağlayacak, ataerkil ideolojinin kadının ve erkeğin doğasının farklı olduğu anlayışından türetilmiş ("erkeği rasyonellik, akıl/ zihin, uygarlık ve kültür ile/ buna karşılık kadını irrasyonellik

⁴ Faucault'cu çerçevede "episteme"; tarihin belli bir dönemi boyunca geçerli görülen, kendisinden sonraki gelene dek varlığını sürdüren, içinde dilsel, deneyimsel, bakışsal kavramsal, alabildiğine değişik öğelerin hep bir arada buldukları kendi içinde bütünlüklü bir söylem dağarı anlaşılmalıdır. Bkz. Erk Ulaş, Sarp, A.Baki Güçlü vd.A.g.e. dipnot 3, s.474.

⁵ Tauraine, Alain, **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma**, Olcay Kural (Çev.). İstanbul: YKY.Cogito, 2007, s.256. Tauraine, bireyin yaratıcılığına ilişkin bir imgesinin her zaman olduğunu, ama bunun uzun zaman kendi öz deneyiminin ötesinden yansıtıldığını anlatır ve bunun; tanrı, ulus, ilerleme, sınıfsız toplum görünümüne büründüğünü belirtmekte ve... "oysa bugün kendi kendimize yönelik doğrudan doğruya hiçbir aracı olmaksızın temel bir önem veriyoruz. İşte bireyin kendi varoluşunun aktörü olmaya yönelik bu istencine ben özne diyorum" demektedir. Bu öznenin farklı şekillerde hem erkek te hem de kadında olduğunu vurgulamaktadır. Aynı yerde, s.288.

doğa ve duygusallık ile özdeşleştiren”)⁶ kültürel anlayışlarının yeni kurulum biçimleri üretilmektedir. Böylelikle erkek egemenliğinin üretimin denetimiyle özdeşleştirilmesi, kadının her şeyden önce doğurganlığıyla, dolayısıyla da erkek erkinin egemenliği altında olarak tanımlanması devam etmekte, cinsiyetçi tutumların bilişsel ve örtük şemalarının sürekliliği sağlanmaktadır⁷.

Bu gerçeklik, liberal teorinin en önemli paradoksunu oluşturmakta ve liberal siyasetin cinsiyetçi karakterini açıkça ortaya koymaktadır.

J.S.Mill’in; “...gerçek ahlaki duygunun biricik okulu, eşitlerden oluşan bir toplumdur”⁸ şeklindeki saptaması, liberal teorinin en önemli vaadini oluşturmaktadır.

Ancak liberal teori; dayandığı temeller ve türetilme kaynakları, tarihsel bağıllığı ve aşkınlığı, kuramsallaştırdığı toplumsal, siyasal, sosyo-ekonomik yapı itibarıyla, böyle bir amacı gerçekten hedeflemekte midir? Zira teori; “siyasal hakları kişinin sahip olduğu “doğaya/doğal farklılığa” gönderme yapmadan, soyut bir eşitlik anlayışıyla kurgulamakta ve bütün bireylerin toplumda aynı derecede eşit! olduğu söylemine dayanmaktadır.

Bu söylem, T.H Marshall’ın; “yurttaşlık, bir topluluğun tam üyeliğinin doğurduğu bir statüdür. Bu statüye sahip olanlar, statüye ilişkin hak ve ödevler bakımından eşittirler”⁹ şeklindeki tanımlamasında ifade bulmaktadır. Ancak liberal teori diğer yandan; kamusal ve özel alan ayı-

⁶ Bkz. Berktaş, Fatmagül. **Tarihin Cinsiyeti**, 1.Basım.Ankara: Metis, 2003, S.152; Taurine, A, a.g.e.dipnot 5, s.261; Tanilli, Server, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor**, 8.Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010, s.274, 284.

⁷ Bkz; Holzleithner, Elisabeth. “Neden sadece kadınların korunmaya muhtaç oldukları söyleniyor, erkeklik öyle genel klişe ile koşullandırılmış ki geleneksel olarak zayıf cins sınıfına dahil edilen kadınlar, kendilerini özel ihtiyaçlarla erkeklerden ayrılıyorlar. Bu zihniyet artık kadın erkek eşitliğinde hiçbir rol oynamamalıdır”. “Cinsiyetlerarası Eşitlik Politikası yerine Getirilemez Bir Vaat mi?”, ATTAC (Ed.) **Kimin Avrupası**. Deniz Banoğlu(Çev.). İstanbul: Metis, 2012, s.160.

Bkz. A.Taurane. A.g.e dipnot 5, s.256. “Kadınların; ruhu olmadığı bir birey olamayacakları fikri- tıpkı ruh ve bilincin erkeklere yakıştırılması gibi, güzelliğin de kadınlara yakıştığını söylemek yoluyla, kadınların güzelliğini öven şık bir söylem giydirilmiş olarak varlığını sürdürmektedir. Kadınlardan nesnel olarak, yani maruz kaldıkları egemenlik veya şiddet gibi bütünüyle olumsuz bakımdan tanımlanabilmesine dayalı söylemlerde, aynı şekilde kadınların bilinci olmadığı genel duygusal tepkilerin ötesine geçemediğini söylemek anlamına gelmektedir”.

⁸ Berktaş, Fatmagül. **Politikamızın Çağrısı**, 1.Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (309), 2010, s.124.

⁹ Durakbaşı, Ayşe.”Yurttaşlığın Cinsiyeti: Demokrasi ve Fark”, **Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi**, . 9.Kitap. 2004, s.146.

rımını kadın ile erkeğin “doğal farklılığına”¹⁰ dayandırmakta, cinsiyetçi niteliğini bu yolla gerekçelendirmekte ve güçlü bir öge olarak, ataerkilliği içinde barındırmaya devam etmektedir. Kapitalist sanayileşme de; kamusal/ özel ayırımının derinleşmesine, bu derinleşme de; arzu/ akıl, dişil/ eril , duygusal/ nesnel, tikel /evrensel gibi kutupsal karşıtlıkların/dikotomilerinin daha da keskinleşmesine yol açmaktadır. Luce Irigaray bu karşıtlık dikotomilerinin altında yatanın; kadınların öznelliğinin inkar edilmesi yoluyla, erkek özne için görece istikrarlı nesnelere yaratılması olduğuna dikkat çekmektedir¹¹. Böylelikle, Brayn Turner’ın deyişiyle; “... kamusal özel arasındaki ayırım, devletin kurumlarında onaylamasını bulan bir baskı ve iktidar yapısı”¹² oluşturmaktadır. Dolayısıyla liberal teori ve pratik siyaseti toplumda; “doğal farklılığa göre, bireylerin bazıları diğerine göre daha eşittir” şeklinde ifade edilecek bir statü derecelemesi yapmakta, sosyal yaşamın bütün önemli katmanlarında cinsiyet ayırımına dayalı yapısal bir “eşitsizlikçi karakter” niteliği sergilemektedir

Buna karşın, “soyut bir eşitlik” söylemiyle de, somut toplumsal, ekonomik ve cinsel eşitsizliklerin üzerinin örtülmesine hizmet eden “ahlaki bir örtü/ bir perde” oluşturmaktadır. Dolayısıyla; toplumsal ve ekonomik bakımdan olduğu gibi, özellikle cinsiyet yönünden “eşitlerden oluşan bir toplum” söylemi liberal teori açısından (gerçekleşmesi arzu edilmeyen!) “bir ideal durum” temennisi olmaktan öteye geçmemektedir¹³.

¹⁰ “Erkekler, doğal olarak daha akılcı ve güçlüdürler, yönetmek ve egemen olmak için yaratılmışlardır, dolayısıyla siyasal olanı devleti temsile daha elverişlidirler. Kadınlar da doğal olarak daha zayıf ve irrasyoneldirler, yetileri akıl açısından daha geridir, duygusaldırlar bu nedenle siyasal temsil ve yönetim açısından iyice elverişsizdirler” şeklindeki bu anlayış, aynı zamanda, liberal devlette kadınların uzun süre eşit yurttaşlık hakkından yoksun bırakılmasına, cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin belirleyici olduğu politik alandan dışlanmasına neden olmuştur. Bkz. Berktaş, F. **Politikanın Çağrısı**, Dipnot.8, s.128. Durakbaşı, A. A.g.e. Dipnot 9, s.147.

¹¹ Bkz. Berktaş, F. **Tarihin Cinsiyeti**, A.g.e. Dipnot 6, s.152.

Buna karşın, “soyut bir eşitlik” söylemiyle de, somut toplumsal, ekonomik ve cinsel eşitsizliklerin üzerinin örtülmesine hizmet eden “ahlaki bir örtü/ bir perde” oluşturmaktadır. Dolayısıyla; toplumsal ve ekonomik bakımdan olduğu gibi, özellikle cinsiyet yönünden “eşitlerden oluşan bir toplum” söylemi liberal teori açısından (gerçekleşmesi arzu edilmeyen!) “bir ideal durum” temennisi olmaktan öteye geçmemektedir

¹² Bkz. Berktaş, F. **Tarihin Cinsiyeti**, A.g.e. Dipnot 6, s.152.

¹³ Habermas, Jürgen. **Öteki olmak Öteki İle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları**, İlnur Aka (Çev). 3.Baskı, İstanbul: YKY Cogito, 2004, s.151-164. Habermas; “liberal politika ilkin statü kazanmalarını cinsiyet kimliğinden bağımsız tutmak istemiş ve iş, sosyal itibar, diploma, siyasi güç vb. rekabet ortamlarında, kadınlar için tarafsız bir fırsat eşitliğini sağlamak istemiştir. Fakat, kısmen gerçekleştirilmiş bu biçimsel eşitlik kadınların maruz kaldığı fiili eşitsizliği daha da belirginleştirmiş-

A. FEMİNİZM’İN ELEŞTİREL ÖZDÖNÜŞÜM YÖNTEMİ VE LIBERAL TEORİ

Bu temel paradoks, teorinin ve öngördüğü yurttaşlığın kendi içerisinde barındırdığı bütün ciddi çelişki ve eksiklikler ile birlikte, bunların ötesinde de cinsiyet unsuru yönünden, “eşitleyici evrensel bir kategori olarak” sorgulanmasına yol açmış bulunmaktadır.

Feminist kuramcılar, liberal teorinin; “bireylerin toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak bazı haklara sahip olduğu” ilkesinden hareketle bu sorgulamayı gerçekleştirerek; “insan hakları, birey, hak, devlet, özgürlük, demokrasi gibi yurttaşlık kavramının da, cinsiyetten arınmış olmadığını, eril bir karakter taşıdığını ortaya koymuşlardır. Feminist hareketler; bireyi “hiyerarşik örgütlenmeleri pekiştiren siyasal yapıların baskısından kurtarmayı amaçlayan, siyasal ve toplumsal bir düzen oluşturma” hedefi çerçevesinde mücadeleler yürütmüşler; liberal teorinin eşitlikle ilgili tutarsızlıklarını açığa çıkarmaya; onları eve hapseden, kamusal alana girmelerini engelleyen yasa ve uygulamaları ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

Kadınlar için gerçek eşitlik, yaşamlarına ilişkin karar ve seçim hakkı talep eden liberal-eşitlikçi feministler; kadınların öz bakımından erkeklerle eşit olduğunu, biyolojik farklılığın toplumsal bir farklılığa ve eşitsizliğe yol açmaması gerektiğini savunmuşlardır. Fırsat eşitliğinin biçimsel olmaktan çok, eşitliğin özüne ilişkin bir şey olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak, liberal teorinin; ekonomi /politik yönden bütünsel ve yeterli bir eleştirisini yapmamışlardır. İçinde barındırdığı “eşitsizlikçi” karakterin, bilgisel bir temelde, interdisipliner bir yaklaşımla (felsefe, siyaset bilimi, toplum ve siyaset sosyoloji, –ontoloji, antropoloji) sorgulamasını gerçekleştirmeden; erkekler ile kadınlar arasında tam bir eşitlik kurmak, dolayısıyla istihdam ve ücretlerde türe başvuruyu bütünüyle kaldırmak talebiyle hareket etmişlerdir. Ayrıca, bunlar arasında önemli bir kesim, özcü bir yaklaşımla kadınların kamusal ve siyasal iktidardan tümüyle uzak durmaları gerektiğini savunmuşlardır.

Ancak; iktidar erkeklerin elinde kalamaya, kamusal /özel alan ayırımı kadınlara uygulanan ayrımcılığı meşrulaştırmaya ve özellikle de ev/aile içinde cereyan eden şiddeti, insan hakları ihlallerini kamusal denetimden korumaya devam ettikçe; ikinci dalga feminist teori, politikaya dönüş çağrısı yapmak durumunda kalmıştır. Feminizmin bu yeni savunusu; kadınların erkeklerle eşitlikleri kadar, onlardan farklı yönlerinin de

---

tir.”demektedir. Bütünsel değerlendirme için ayrıca bkz. Gray, John. **Post Liberalizm- Siyasal Düşünce İncelemesi.**) Müfit Günay (Çev.). Ankara: Dost, 2004, s.305-340; Mouffe, Chantal. **Siyasal Üzerine** Mehmet Ratip (Çev.). İstanbul: İletişim, 2010, s.17-18.

tanınmasını istemekte, farklılık ve heterojenlik üzerine vurgu yapmaktadır. Böylelikle “toplumsal cinsiyeti politik sahneden dışlayan politik kurumlar ve pratikler için zorunlu bir düzeltici görevini görmektedir¹⁴”.

Liberal politika ve pratiklerinin cinsiyet körlüğünü açığa çıkarırken, aynı zamanda politikanın, siyasal iktidarın, demokrasinin yeniden kavramsallaştırılmasını ve yurttaşlığın niteliğinin dönüştürülmesi üzerinde durmakta ve düzeltilmesi talebinde bulunmaktadır.

Marksizim ile psikanalizmin öğretilerindeki “özel yaşamın politik” olduğu gerçeği temelinde, kamusal alanı tartışmaya açarak hayatın her alanının, özellikle aile içinin ve cinsel yaşamın da politik olduğunu/ müdahale edilebilir olduğunu savunmaktadır.

Feminizmin bu anlayışının farklılık üzerine yapmış olduğu vurgu, eşitlikçi feministler tarafından “farklı yönlerine yapılan her tür başvurunun bir eşitsizliği getirdiği” savıyla kabul görmemektedir. Eşitlikçi feminizmin farklılığa vurgu yapmayan eşitlik talebi de, kadını erkeğe göre tanımlamaya” varan sonuçlar doğurduğu gerekçesiyle, ikinci dalga feminizm savunucuları tarafından reddedilmektedir¹⁵. Bu şiddetli tartışmalar nedeniyle görünüşte feminist teori; “eşitlik” mi, “farklılık” mı karşıtlığına sıkışmış görünmektedir. Feminist teorinin içinde bulunduğu bu sıkışma/tıkanmayı postmodernizm’in yardımıyla! aşma olanağı da bulunmamaktadır. Zira postmodernizm; parçalanmış analiz yöntemi, ‘mutlak bilgi yoktur söylemler vardır’ anlayışı, işaretler ve imajlardan ibaret sanal gerçekliği ve modernitenin rasyonel ve tutarlı teorilerini - yerine bir şeyleri koymadan- parçalarına ayırmaya odaklı işlevselliği ile; “merkezsiz, parçalara bölünmüş, derinliği olmayan bir varlığı temel almaktadır. Postmodernist varlık; Feminist teorinin arayışı içinde olduğu, ufkunu ve önünü açacak; bir erkek modeline gönderme yapmadan, tür farklılığını yadsıyan ve özel niteliklerle değil, haklarla tanımlanan “evrensel insanı” tanımlamamaktadır ve bu niteliklere sahip olma olasılığı da bulunmamaktadır.

Geleneksel sol ideoloji, aydınlanmanın insan hakları teorisinin odağındaki soyut insan kavramına sınıfsal somut bir içerik kazandırmış bulunmaktadır.

Bu anlamda “liberal teorinin sınıfsal körlüğüne bir eleştiri, aynı zamanda bir düzeltme oluşturmaktadır”. Haklarla tanımlanan ‘evrensel insan’a dair güçlü unsurlar içermekte, kavramsal göndermelerde bulun-

¹⁴ Altuntaş, Nezahat. “Farklılık Feminizm ve Demokrasi”. **Demokrasi Platformu Dergisi**. Yıl 3. Sayı 10. 2007, s.61-81; Ayrıca bkz. Berktaş, F. **Politikanın Çağrısı**. Dipnot 8. s.136.

¹⁵ Tauraine, A. **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma**. Dipnot 5, s.260.

maktadır¹⁶. Ancak insanlar arasında sınıfsal eşitsizlikler yanında, toplumsal cinsiyet açısından eşitsizlik ve hiyerarşi de bulunmaktadır. Bu yapılar, erkek kadın arasında bir ezme -ezilme ilişkisine neden olmaktadır. Sol ideoloji bu cinsiyetçi körlüğü ve kamusal / özel alan ayırımını benimsemiş olması nedeniyle, eleştiriye ve dönüştürülmeye açık bir yapı oluşturmaktadır.

Bu durumda, toplumsal ilişkileri ve iktidar ilişkilerini cinsiyet eşitliği temelinde dönüştürecek bir kadın kimliği kurgusu olası mıdır?

Touraine; erkekler toplumundan kadınlar toplumuna geçişi sağlayan, çok önemli kültürel altüst oluşun yaşandığı bir feminizm sonrası dönemin gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu dönüşümlerin herkesin özneliğine girdiğini ve her bireyden bir “özne” çıkarmak istediğini belirtmektedir¹⁷.

Bir özne olarak varoluşlarını kesinleyebilmek için, kadınların da; kendilerini tanımlarken erkek ile karşı cinsel ilişkiye ve bu ilişkinin onları yerine getirmek zorunda bıraktıkları toplumsal işlevlere başvurmayı bırakmakta olduklarını iddia etmektedir.

Zira Batı modernleşmesinin kutuplaştırıcılığına karşıt olan, yani; birinin ötekine egemen olması için birbirinden ayrılmış bulunan unsurların yeniden bağdaşımına, en genel biçimini erkek kutbu ile kadın kutbunun oluşturduğu bütün kutuplaşmaların yadsıyan, iki eşitsiz parçaya bölünmüş insan deneyimini yeniden kurmaya yönelik hareketin başladığını ve toplumun tüm alanlarda ortaya çıkmakta olduğunu savunmaktadır. Kadınların da, kendileri söz konusu olduğu için; bağımlılık durumları nedeniyle zayıflamış olmalarına karşın, deneyimin yeniden kurulması hareketinin başaktörleri olduklarını ve bu anlamda da “bir kadınlar toplumuna”¹⁸ girildiğini belirtmektedir.

Dolayısıyla kadınlar; daha özgül perspektiflerini ve konumlarını yani farklılıklarını unutmadan, kaybetmek zorunda kalmadan, kamusal alana daha yoğun bir biçimde katılmak ve siyasal iktidarı -dönüştürerek-paylaşmak konumunda olabileceklerdir. Ancak bu konumlarını sağlayacak insan deneyimini kurabilmeleri; özgürlüklerini (kolektif yaşama yayılmış olan karmaşık iktidar ağına ve bireysel yaşamlarına yön veren ortak kararlar alınmasına etkin bir biçimde katılmalarını) gerçekleştire-

¹⁶ Hardt, Michael ve Antonio Negri. **Dionysos’un Emeği-Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi**. Ertuğrul Başer (Çev.). İstanbul: İletişim, 2003, s.440.

¹⁷ Touraine, A. A.g.e. s.278, 280.

¹⁸ Touraine, A. A.g.e. s.285, 286. Ayrıca benzer karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz: Hardt, Michael ve Antonio Negri. “Ontolojik Bir Kuruluş Teorisi-Ontoloji ve Anayasa”. **Dionysos’un Emeği-Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi** içinde. Dipnot 16. s.408.

cekleri, politikanın yer aldığı insanlar arası bir alanın, kamusal alanın varlığına bağlı bulunmaktadır.

B. CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KADIN KİMLİĞİ KURGUSUNDA KAMUSAL ALANIN KURUCU ÖZELLİĞİ

Larry Diamond'ın ifadesiyle, demokrasiler her biri çözülmesi gereken 'yapısal paradokslar veya çelişkiler' üzerinden ilerlemektedir¹⁹. İletişimsel eylem kuramında Habermas²⁰; tek yönlü ussallaştırma sürecinin sonucu olarak, modern toplumun/demokrasilerin karşılaştığı çeşitli siyasal ekonomik ve kültürel bunalımların kökenlerini ortaya koyarken, bunların aşılması anlamında temelde uzlaşım yoluyla normlar ile değerler üstüne kurulmuş ortak karar alama biçimlerini savunan bir çözüm önerisi getirmektedir.

Siyasal topluluğun tüm üyelerine; siyasal irade oluşturma sürecine katılmakta aynı olanakları tanıdığı varsayılan ve hatta onların siyasal haklarını fiilen kullanmalarına izin veren yönetim biçimi olarak tanımladığı liberal demokrasilerin, yurttaşların siyasal katılımı ve özel kişisel alanlarının hukuk devletince korunması yanında, üçüncü bir aracı unsur; yurttaşların kendiliğinden katılımı için, yansıtıcı olarak işleyen siyasal kamu alanına dayanması gerektiğini açıklamaktadır.

Arendt'de göre de; kamusal alan; şiddetten tümüyle arınmış, hayal gücü, katılma ve karşılıklı güçlenmeye önem veren, farklılığın ortaya çıkmasına sağlayan bir yerdir²¹. Soyut bir insanın değil toplumsal cinsiyete sahip kadınlar ve erkeklerin paylaşım alanını oluşturmaktadır. Ancak bu durumda; her liberal demokratik yönetim, siyasal topluluğun tüm üyelerine/(kadınlara?) siyasal irade oluşturma süreçlerine katılmakta aynı olanakların tanınması ilkesini, bir varsayım olmaktan çıkarıp bir gerçekliğe dönüştürmeyi başarmış mıdır? Sorusu yanında; tanımlanan şekli ile bir kamusal alan var mıdır²²? Ayrıca; kamusal alan her zaman

¹⁹ Arat, Yeşim. "Türkiye'de Din Siyaset ve Cinsiyet Eşitliği; Demokratik Bir Paradoksun İşaretleri mi?", Radikal. 24/09/2007 . www.radikal.com.tr. (19.11.2010).

²⁰ Gordon Finlayson, James. **Habermas**, Talat Kılıç (Çev.). Ankara: Dost Kültür Kitaplığı 70, 2007, s.35-39; Bkz. Habermas, j. "Tartışmacı Politika Ne Demektir", **Öteki olmak Öteki ile Yaşamak -Siyaset Kuramı Yazıları** içinde. Dipnot, 13. s.151-164.

²¹ Berktaş, F., **Politikamın Çağrısı**, Dipnot.8 s.56, 57, 65.

²² Coşkun, Vahap. "Kamusal Alanda Kimlik Sorunu". **Demokrasi Platformu Dergisi**. Yıl 2 Sayı 5, 2006, s.73, 82. Yazar;Türkiye'de kamusal alanın batıdan farklı hakimiyet ve zihniyetlerle geliştiğini; kavramın batı da; farklı ve iyi anlayışların, farklı bireysel tercihlerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri barışçı bir sosyo politik ortamı tanımladığını, Türkiye'de ise; devlet otoritesinin mutlak egemen olduğu, modernitenin iyi ve doğruları dışındaki farklılıkların silindiği tek tipleştirici bir mekan ifade ettiğini savunmaktadır.

akılcı bir tartışmanın geliştiği bir yer midir? Soruları da, tartışmaya açık bir öncül haline gelmektedir.

Habermas’a göre kamusal alan; devlet bürokrasisi ile toplum arasındaki eksenini oluşturmaktadır ve sorumlu yurttaşlar arasındaki akılcı siyasal ilişkilerin kurulabileceği en mükemmel yerdir. Zira, liberalizmin müzakereci modeli tanımında açıklamış olduğu üzere kamusal alan; bir ulusun iradesinin etik karakterinden ya da kendi çıkarlarına göre eyleyen ve başarıyı hedefleyen yurttaşların ussal amaçlarından çok, tartışma ve görüşmelerin ussallaştırılabilirliğine dayanmaktadır.

İş birliğiyle ortak çözümler arama, kamusal alanda; bir ulusun ortaklaşa kendini kavrama sürecinin ya da yurttaşların bireysel tercihlerinin toplamının yerini almaktadır.

Demokratik kanı ve irade oluşturma sürecinin yöntemleri ve iletişim koşulları, idari kararların tartışma yoluyla ussallaştırılmasına aracılık etmektedir. İletişim gücü oluşturmak üzere demokratik yöntemlerle işlenmiş kamuoyu, kendi kendine egemen olmamakta, yalnızca idari gücün kullanımını kanalize edebilmektedir.

Habermas’ın bu kamusal alan kavramsallaştırması, kamusal zeminin inşasında tutku ve duygulara yer vermediği, duygusal bir zemini yadsıdığı eleştirileriyle karşılaşmıştır.

Kamusal alan içerisinde var olma hakkı öne süren, kimlik anlamında beden farklı kullanımları ile ortaya çıkan kadın prototipinin, modernitenin bilişsel ve örtük şemalarını yeniden sorgulamaya açmış olduğu bu dönemde; “Habermas’ın ileri sürdüğü kadar, ortak bir söylemsel dünyada yaşadığımız söylenebilir mi?” Sorusu bu eleştirilerin odağını oluşturmaktadır²³.

Toplumsal mekan ile kadın bedeni arasındaki ilişkiler, kamusal düzlemde sorgulanmak durumundadır. Zira; “kadının özgürleşmesi öncelikle beden çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.” Bu nedenle; toplumsal dönüşüm, cinsiyet eşitliği ve kadının kimliği kurgusuna ilişkin sosyo/kültürel, siyasal, dinsel ve ekonomi-politik tartışmalar, beden ile onun kamusal sunumu çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.

Dolayısıyla cinsiyet eşitliği sağlanmasında ve kadın kimliği kurulumasında yer alan paradoksların demokratik çözümü için; farklılığa değer veren, etkileşime ve değişime açık, kimliğin ve dolayısıyla yurttaşlığın dönüşümünü teşvik eden bir kamusal alanın inşası ve varlığı; zorunlu, kurucu ve oluşturucu bir unsur oluşturmaktadır.

²³ Göle, Nilüfer. **İç İç Girişler: İslam ve Avrupa**. Ali Berktaş (Çev.). 1.Basım. İstanbul: Metis, 2009, s.147, 156.

Böyle bir alanın yokluğu; öncelikle, kadın kimliği kurgusunda “ötekini” anlama çabasını -içi boşaltılmış- bir hoşgörüyü dönüştürme ya da; kadınları, bir kez daha kendilerini farklılıkları içine hapsetme eril tuzağına düşme tehlikesi/ olasılığı ile karşı karşıya bırakacaktır²⁴.

II. TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET KURGUSU VE NORMATİF YAPI

Günümüz Türkiye toplumunda; liberalizmin “sınıfsal ve cinsel açıdan kör bir evrensellik temeli üzerine kurulu eşitlik anlayışının örtüsü altında” toplumsal cinsiyet kurgusu (toplumsal cinsiyet kimlikleri); içinde yapılandığı iktidar ilişkilerine paralel ve onları yansıtacak şekilde dinsel, kültürel ya da diğer geleneksel önyargılara göre biçimlenmektedir²⁵. Bu haliyle de; “kökeninde tanımlama olan bir tür dışlama/yerleştirme mekanizması” olarak işlev görmektedir²⁶.

Bu kurgu kadını; insansal özellik ve olanaklardan soyutlamakta, hak öznesi olarak eşit, bütün ve tam olan varlığını parçalamakta, salt biyolojik-fiziksel özellikleri temelinde “bedene dair bir imge’ye” indirgemektedir²⁷. Üretilmiş, öğretilmiş ve kültürel süreçlerle aktarılan bir algılama biçimi ve algı olarak, toplumda artık “kadından bahsetmek, kaçınılmaz biçimde hemen bedenini” anımsatmaktadır.

A. ALGISAL BİR İMGEYE DAYALI TOPLUMSAL CİNSİYET KURGUSU VE HUKUK

Toplumsal alanda “kadının bedene dair bir imge” olarak algılanmasının ”en önemli sonuçlarından biri; “... bu bedene bakanın zihninde

²⁴ de Beauvoir, Simone. Aktaran Berktaş, F., **Tarihin Cinsiyeti**, Bkz Dipnot.6, s.12.

²⁵ Arat, Yeşim “...başörtüsünden ziyade kadınlar için kısıtlayıcı roller öngören İslamcı değerlerin ve genel olarak kısıtlayıcı hayat tarzlarının kurumlar eliyle yayılması, kadınlar ve cinsiyet eşitliği için muhtemelen daha büyük bir tehlikedir. Bkz. A.g.e. Dipnot 19.

²⁶ Göregenli, Melek, a.g.e. Dipnot 1. s.56.

²⁷ Türkiye’de; özellikle son dönemlerde “bu imgesel” biçimlemenin yaşamın her alanında hakim kılınmasına yönelik söylemler, gittikçe artmaktadır. Bu örneklerden bazıları için bkz. Samancı, Zafer. “Dekolte Giyene Tecavüz Ederler”. Habertürk. 16.02.2011. <http://www.haberturk.com/polemik/haber/601444-dekolte-giyene-tecavuz-ederler>. (2.03.2013) Habere konu olan Selçuk Üniversitesi İlahiyat Bölüm Başkanı Prof. Dr. Orhan Çeker: “Priz ve fiş eşit değildir”; “örtüsüz kadın perdesiz eve benzer ya kiralıktır ya da satılık”; “dekolte giyen kadının tecavüzden şikayet etmeye hakkı yoktur” şeklinde demeçler vermiş bulunmaktadır; Ünalı, Mustafa (Eski Milletvekili). “Asıl dekolte giymek, erkekleri taciz anlamına gelir.” **Yeni Akit**, 19 Şubat 2011; Bulaç, Ali. “Organizmanın Tepkileri”, **Zaman**, 21 şubat 2011. Bulaç yazısında; “...bir organizma olarak tasarlanmış insan, aldığı uyarılara tepkiler verir. Sürekli uyarılan erkek, haram gibi normlara sahip değilse fırsatını bulduğunda kendisini uyarıcı-tahrik eden- kadına yönelir..karşılık bulmazsa saldırır” demektedir.

çıplaklığın doğmasına, çıplaklığın çağrıştırdığı tüm öge ve olgulardan dolayı kadının suçlanmasına ve nihayetinde, erkeğe boyun eğmekle (her türlü şiddet, cinsel saldırı, öldürme vb.) cezalandırılmasına²⁸ yol açıyor olmasıdır. Diğer bir eş zamanlı sonucu ise; erkeğin zihninde kadının simgesel olmayan gerçek alanın, doğanın düzeni biçimde soyun yeniden üretilmesi ve bakılıp beslenmesiyle sınırlı olacak şekilde belirmesidir. Bu toplumsal hiyerarşik yapı içerisinde iktidar; maddi olarak sistemi ve kadın erkek ilişkilerini, bu sınırlar temelinde tanımlamakta ve bunları toplumsal yaşamın bütününde geçerli kılacak politikaları hayata geçirmektedir. Bu politikaların somut görünürlüğü; Foucault’un²⁹ en büyük iktidar teknolojileri diye tanımladığı; biyo-disiplin (tekil bedenlerin kontrolü) aracı olarak, kürtaja ilişkin düzenlemelerde ve biyo-politika (nüfusu yönetme teknolojileri) olarak, “üç/beş çocuk yapma” telkinlerinde ortaya çıkmaktadır.

Ancak iktidar aynı zamanda; “kadının özgürleşmesini ve bireyselleşmesini sağlama amacından ziyade, rejimin selameti için kadını seferber etme amacına yönelik”³⁰ -bedensel kullanımın farklı bir sunumuna sahip kadın- odaklı kamunun tarifini yapmaya ve hatta böyle bir kamuyu oluşturmaya başlamış bulunmaktadır. Bu paradoksun yarattığı algı, bilinç ve duygu karmaşası içinde; geleneksel itaatkar kadın imgesinin yıkılmaya başladığı, erkek iktidarının temellerinin çökmekte olduğu sanrısı doğmakta, bu görünümsel dönüşüm – yoğunluklu olarak belli toplum kesimlerinde – erkeklerin derin bir kaygı ve paranoya yaşamalarına yol açmaktadır. Bütün bu siyasal, sosyal, ekonomik, demografik, sosyo/psikolojik, kültürel, dinsel ve geleneksel boyutları ve unsurlarıyla, çok katmanlı bir yapı oluşturan sorunsalın toplumsal görüntüsü de; “doğru kadın davranışının” sınırlarının belirlenmesi ve edebiyattan, psikoloji’ye her türlü ideolojik araca başvuru olarak, bu sınırların tüm alanlarda

²⁸ Berger, John. **Kıymetini Bil Herşeyin**, Beril Eyüboğlu (Çev.). İstanbul: Metis, 2008, s.113. Berger’e göre çarpıcı olan; çıplaklığın bakanın zihninde doğması ve kadının suçlanarak erkeğe boyun eğmekle cezalandırılması, kadının karşısında erkeğin Tanrının temsilciliğine yükseltilmesidir.

²⁹ Kelly, Mark. “İrkçilik, Milliyetçilik ve Biyo-Politika:Foucault’un Tolumu Savunmak Gerekir’i I”, **CONATUS Çeviri Dergisi**, Sayı 7, 2007, s.39. Foucault, modern çağda en büyük iktidar teknolojilerinden biri olarak tanımladığı biyo politikanın/ (diğeri de biyo disiplindir) doğuşuyla, ırk mücadelesi söyleminin devlet ırkçılığı söylemi olarak ele alınmasını ilişkilendirilmiştir.

³⁰ Coşkun, Vahap. A.g.e. Dipnot 22. s.79. Coşkun’nun yazısında dile getirmiş olduğu; ilk dönem Cumhuriyet Yönetimine yönelik kadının kamusal alandaki görünürlüğüne ilişkin eleştirisinin, kadın bedeninin farklı kullanımı çerçevesinde bugünün iktidarı için de geçerli olması, ironik bir örtüşme oluşturmaktadır.

kadınlara dayatılması, üzerlerindeki toplumsal denetimin sıkılaştırılması olmaktadır.³¹

Hukuk'ta, iktidarın ayırt edici biçimi olarak, marjinal bir konuma düşmekte ve disipline etme amacının gölgesinde kalmaktadır.³² Dolayısıyla hukuk kuralları ve hukuki söylem; genel olarak, toplumsal cinsiyet kurgusuna ve cinsiyetler arasındaki doğal farklılıklara başvurmakta, normatif alanda kadın bedenine atfedilen anlamlar açıklamakta, bu haliyle erkek egemen ideolojinin yeniden üretilmesi ve aktarılmasını da sağlayan bir mekanizma oluşturmaktadır.³³

³¹ Kadınların kimliğin simgesel belirleyicileri olarak görülmeleri, yeni bir şey değildir. Deniz Kandiyoti bu durumu şöyle ifade eder: “Milliyetçi söylem ile İslamcı söylemi birleştiren tek bir sürekli ve altta yatan kaygı var:Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, kadınların davranış ve konumunun kuşku götürmez şekilde kolektivitinin “gerçek” kimliğine uygun olmasını ve ona karşı bir tehdit oluşturmamasını sağlamak”. Aktaran; Berktaş, F. **Tarihin Cinsiyeti**. Dipnot 6. s.83

³² Yüksel, Mehmet, **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, 1.Basım. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s.226 . Foucault, giderek artan ölçüde yargısal faaliyetin yaygın sosyal kontrol sürecinin bir parçası haline geldiğini ileri sürmektedir.

³³ Malkoç, İsmail, **Öğreti ve Uygulamada Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı İşlenen Suçlar**, Ankara:Yetkin, 2001; Ayrıca Bkz. Oğan Balkız, Neval. “Türk Ceza Kanununu Tasarısını İnsan Hakları Bağlamında Okumak- TCK Tasarısının Eksiklikleri”, **Radikal**, 19 Kasım 2003; Berktaş, F., **Tarihin Cinsiyeti**, Dipnot 6. s.101.Türk Ceza Kanununun son yıllara kadar geçerli olan ve zina suçunu düzenleyen maddeler olan 440ve 441'in, Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhine Cürümler başlığı altında düzenlenmesi; yani eşinden başka bir kişiyle cinsel ilişkide bulunan erkek ya da kadının esas olarak aileye, toplumsal kuruma karşı suç işlemiş kabul edilmesi; evli kadının bir kez cinsel ilişkiye girmekle suçu işlemiş sayılmalarına karşın, evli erkeğin, aynı suçu işlemiş sayılması için; ya karısıyla birlikte ikamet ettiği evde ya da herkesçe bilinen yerde karı koca gibi geçinmek için başkasıyla, evli olmayan bir kadını tutmakta olması gerekmektedir.Halen geçerli olan genel adabı ve aileyi korumayı önceleyen kız ve kadın kaçırma suçlarında; kaçırılanın kız ya da kadın olma durumuna göre farklı cezalar öngörülmesi, kaçırmanın evlenme amacıyla yapılması halinde kadının iradesine bakılmaksızın cezada indirimle gidilmesi, haysiyet ve namusu koruma amacıyla işlenen cinayetlerde haksız tahrik nedeniyle uygulanmakta olan ceza indirimleri, 2012 tarihinde TBMM'de kabul 6284 sayılı yeni yasanın da, Tasarı halindeki adı; “Kadın ve Aile Bireylerinin Şiddetten Korunması Yasa Tasarısı” olmasına rağmen Meclis'e sunulurken; “Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” olarak değiştirilmesi bunlara örnek oluşturmaktadır.Tüm bu hukuk düzenlemeleri kadın bedenine atfedilen anlamlar açıklar ve onları rasyonalize eder.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET KURGUSU İLE HUKUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN GÖRÜNÜMLERİ

Türkiye’de; var olan toplumsal cinsiyet kurgusu ile hukuk kuralları ve hukuki söylemi arasındaki ilişki, bu bağlamda genel olarak üç görünüm³⁴ altında ortaya çıkmaktadır. Hukuk kuralları bazen, kadın vücudunun şiddete maruz kalmasına olanak vermekte veya yol açmaktadır. Bu durum özellikle; güvensizlik ve fiziksel istismar karşısında sığınak arayan kadınları teşvik eden ve onları, yetersiz bir şekilde de olsa, korumayı amaçlayan hükümler yoluyla meydana gelmektedir. Böylelikle kadın (bedeni); şiddete, baskıya maruz kalan, kaçmaya, sinmeye, boyun eğmeye şartlanmış bir bedene indirgenmiş olmaktadır. Hukuki söylem de, bu şekilde gelişen anlamı desteklemektedir. Hukuk kuralları bazen de; kadın vücudunun anneleştirilmesini güçlendirmekte ve bu oluşumu desteklemektedir. Bu; annelik statüsü ile çatışan davranışların yasaklanması veya cezalandırılması ya da çocuk doğuran kadınların sorumluluklarını dikkate alarak, onların ödüllendirilmesini içeren hükümler yoluyla yapılmaktadır. Kürtaşı sınırlayan hukuk kuralları ve aile içinde babalara karşı anneler lehine düzenlemeler getiren kurallar, buna örnek oluşturmaktadır. Bu durumlar; “kadın vücudu annelik içindir” anlayışını kurumsallaştırmaktadır. Hukuk kuralları kimi zaman kadınlara bazı olanaklar tanımak, bazen de vesayet altına almak suretiyle; kadının beden olarak cinselleştirilmesine katkıda bulunmakta veya bu oluşuma olanak tanımaktadır. Bu durum; eşcinsel pratikler veya bireysel cinsel davranışları suç sayan hükümler yoluyla veya kadın bedenini erotize eden reklamcılık gibi uygulamaları meşru kılan kurallar yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Aynı şekilde; cinsel saldırılar karşısında kadını korumak amacıyla düzenlenen kuralların uygulanması durumunda da söz konusu olmaktadır. Hukuk, kadınların cinsel konumlarını sorgulamakta; onlara koruma sağlamak veya bu korumadan mahrum bırakabilmektedir. Kadın cinsel bakımdan kolay erişilebilir bir görünüm sergilemekte ise, hukuk kuralları daha az bir koruma öngörebilmektedir. Bütün bu düzenlemelerde kadın; bedensel bir cinsel nesne konumuna sokulmakta, sahip olunabilir/ihlal edilebilir anlamı kazandırılmaktadır.

Tüm bu bağlamlarda; kadını özerk bir insan varlığı değil, ailenin –toplumsal kurumun- bir parçası olarak babaya ya da kocaya ait gören; kaçırılması, cinsel saldırıya uğraması halinde de, kendisinin değil ona sahip olanların mağdur olduğunu kabul eden geleneksel anlayış belirleyici konumdadır. Aynı anlayış; kadına yönelik saldırı/ şiddet eylemlerine

³⁴ Farklı bir değerlendirme için bkz. Yüksel, Mehmet. A.g.e. dipnot 32, s.215.

ilişkin algıyı ve bunların önlenmesi amacıyla düzenlenen hukuk kurallarını da etkilemiş ve biçimlendirmiş bulunmaktadır³⁵.

Bu durum; ilgili hukuk düzenlemelerinin kadına yönelik şiddet sorununa etkin, kalıcı ve sürekli bir

Çözüm oluşturmasını engellemektedir. Zira; haklar sisteminde hak kişilerinin bireyselleştirilebilmesinin yegane yolu, toplumsallaştırma ve tam anlamıyla özümsemiştir. Toplumsallaştırma ve tam anlamıyla özümsemiştir bir haklar öğretisi; bireylerin dokunulmazlığını ve kimlik oluşturulan yaşam bağlamlarında da koruyan bir tanıma politikasını gerekli kılmaktadır. Bu tanıma politikalarının tutarlı bir şekilde hayata geçirilmediği ortamlarda, cinsiyetlerarası eşitlik politikaları ve koruyucu kurallar, hukuksal ve fiili eşitlik arasında diyalektik düzlem oluşturma olanağı bulunmamaktadır.

Dolayısıyla modern hukukun; eşitlik ilkesi çerçevesinde, temel haklar kavramına dayanarak tek “tek bireyler ve/veya grupları; aralarında herhangi bir yapısal bağ bulunmaksızın, kendileri dışında eşit niteliklere sahip varlıklar olarak tanımlanmış ve bir sisteme yerleştirmiş olması,” dışlanma ve ayırım ilişkisini, teorik (ve bir anlamda pratik) olarak çözmektedir.

2. CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KADINA YÖNELİK ŞİDDET KONUSUNDA DÖNÜŞÜM OLANAĞI YARATAÇAK HUKUKUN YAPISAL KOŞULLARI VE TÜRETİLME ÖNCÜLLERİ

Bireyler ve/veya grupları; eşit niteliklere sahip varlıklar olarak tanımlanmış ve bir sisteme yerleştirmiş olan hukukun, mekanizma olarak, dışlanma ve ayırım ilişkisini teorik ve pratik anlamda çözüme kavuşturabilmesi ancak; hukuki eşitliğin altında yatan normatif anlamın doğru işleyebilmesi; eşit dağıtılmış hukuki yetkilerin fırsat eşitliğine göre kullanılması ve bunu sağlayacak fiili koşulların yerine getirilmiş olması ile olanaklı hale gelecektir. Hak kişilerinin aynı anda; hem özel hem de kamusal özerkliği (çünkü, eşit haklara sahip vatandaşların özel özerkliği, ancak devlet vatandaşlık özerkliğinin hayata geçirilmesiyle sağlanabilir) güvence altına alacak, demokratik sürecin yapılandırıldığı böyle bir haklar sistemi, aynı zamanda temel hakların evrenselliğinin de doğru kurgulanmasını sağlayacaktır.

³⁵ Türkiye’de 4320 sayılı “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” 14.1.1998 tarihinde kabul edilmiştir. Ayrıca, AB’ye uyum sürecinde 20 Mayıs 2003 tarihinde İş Kanunu’nda yapılan değişiklikle, İş K. 24. Maddesinde; “iş yerinde cinsel tacizin” işçinin iş sözleşmesini derhal fesih edebilmesi için haklı neden oluşturduğu kabul edilmiştir. Kadına yönelik fiziksel, cinsel, ekonomik şiddetin önlenmesini sağlamak ve faili cezalandırmak üzere Türk Ceza Kanunu’nda, Medeni Kanunda ve Borçlar Kanunu Tasarısı’nda yeni düzenlemeler getirilmiştir. (TCK. 86/3-ab; 96/2-b; 232. maddeler; TMK. 196; 199; BK Tasarısında “iş yerinde cinsel tacizin” tazminat talep hakkı verdiğine ilişkin düzenleme vb.).

8 Mart 2012 tarihli 6284 sayılı kanun 4320 sayılı kanun yerine yürürlüğe girmiş ve; şiddete uğrayan ve şiddete uğrama tehlikesi bulunan, herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm kadınların, çocukların ve aile bireylerinin korunması (md. 1/f. 1); Kanunun uygulanmasında Anayasa, uluslararası sözleşmeler ve özellikle İstanbul Sözleşmesinin esas alınacak olması (md. 1/f.); a) Şiddet mağduruna temel insan haklarına ve kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli destek ve hizmet verilmesi, (md. 1/f. 2 b); tedbir kararının insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilmesi, (md. 1/f.); Kadına yönelik şiddetin, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ve kadının insan haklarını ihlal eden bir tutum olarak tanımlanmış olması, (md. 2/f. 1 ç); Şiddet, ev içi şiddet ve kadına yönelik şiddetin ayrıntılı olarak tanımlanması, (md. 2/f.); 17 gün 24 saat esasına göre çalışacak şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kurulacak olması; (md. 2 /f. 2 f) Koruyucu tedbirlere ilişkin kararın Aile mahkemesi hakimi tarafından verilmesi yanında, mülki amire de bazı tedbirlerin alınması görevinin verilmesi ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde barınma yeri sağlanması ve hukuki, sosyal, psikolojik açıdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti vermek üzere kolluk amirine de tedbir alma yetkisi verilmiş olması (md. 3; md. 4) gecikmesinde sakınca olan durumlarda kolluk kuvveti veya mülki amirin koruma kararı verilmesi, mağdura barınma yeri temin edilecek olması, geçici koruma altına alınabilmesi, (md. 3 / f. 2) ; korunan kişinin çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere 4 aylık kreş imkanı sağlanması ve Bakanlık bütçesinden ödenmesi, mağdurun çalışması halinde 2 aylık kreş imkanı verilmesi, (md.3/f. 1d); gecikmesinde sakınca bulunan hallerde şiddeti önleyici tedbirlerin aile mahkemesi hakimince verilmesinin yanında; kolluk amirine yasada yazılı tedbirleri alma yetkisinin verilmiş olması (md. 5/2); şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin varlığı hâlinde herkesin bu durumu resmi makam veya mercilere ihbar edebilmesi(md. 7); koruyucu tedbir kararı verilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaması, (md. 8/f. 3) yönünde düzenlemeler getirmiştir.

Böyle bir eleştirel yapı sökümlü; temel hakların evrenselliğini, kültürel ya da sosyal farklılıkların soyut anlamda düzeltilmesi olarak yorumlama yanlısından dönüştürülen yapı yaratmış olacaktır. Aksi durumda vatandaşlık haklarının evrenselleştirilmesi; hak öznelerinin dokunulmazlığını güvenceleyen bir eşitlik olmaksızın, hukuk sisteminin daha da ayrıntılandırılmasından başka bir anlam taşımayacaktır.³⁶

Hukuk sisteminin değinilen kavramsal ve yapısal özellikler taşıyabilmesi; her türlü dışlanma ve ayrımcılık ilişkisinde, dolayısıyla cinsiyet

³⁶ Habermas, J. A.g.e. Dipnot 13. s.118-119.

eşitliği ve kadına yönelik şiddet konusunda da, bir sosyal değişim/dönüşüm kaynağı oluşturabilmesi için; ilgili hukuk normlarının/kurallarının insan haklarından türetilmiş olması gerekli ve zorunludur³⁷. “İnsan hakları her şeyden önce düşüncedir. İnsanlar insan oldukları, yani bazı özellikleri olan insan türünün üyeleri oldukları için; özel muamele görmeleri gerektiği düşüncesi”³⁸.

Hak olarak da bu ilkeler, “insanın değerini tanıma ve koruma istemleridir.” İnsanın değeri, insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini ona sağlayan, özelliklerinin, olanaklarının bütünüdür. İnsan hakları; insanın değerine zarar veren insansal ya da tarihsel koşullar karşısında, bu değere zarar veren bir muamele görmemesi talebinden türetilmektedir. Dolayısıyla; belirli bir öğretinin (doktrin veya dogmadan) ve bununla bağlantılı olan bir ahlak sisteminin (bir değerlendirme ve davranış normları) veya toplumun öz kavrayışlarından kaynaklanan; cinsiyet rollerine getirilen sınıflandırmaların ve cinsiyetlere bağlı farklılıkların, insan haklarının türetileceği öncülleri oluşturma olanağı bulunmamaktadır.

Bu kültürel, dinsel ya da geleneksel önyargılar; önerme olarak taşıdıkları özellikler, türetilme kaynakları, türetilme yöntemleri ve talep ettikleri bakımından insan hakları normlarından oldukça farklıdırlar.

³⁷ Bkz. Oğan Balkız, Neval. “Hukuk Dogmatığı Çerçevesinde İnsan Haklarını Tanımlama ve Kavramı Temellendirme Sorunu - Aksiyolojik ve Epistemolojik bir Yaklaşım Denemesi”, **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, 13. Kitap, 2005, s.57-68. İnsan haklarının konu bakımından geniş ve çok yönlü olması, teorik alanda insan hakları kavramının tanımlanmasını, kapsam ve sınırlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. Günümüze kadar geçen süreçte insan hakları genellikle hukukun konusu olarak görülmüş, insan hakları ilkeleri de birer hukuk normu olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla insan hakları, hukuk teorilerinin ele aldıkları ve irdeledikleri temel konulardan biri haline gelmiştir. Hukuk teorileri; - gerek doğal hukuk anlayışı, gerek biçimci hukuk anlayışı (genel olarak hukuki pozitivizm), gerekse sosyolojik hukuk anlayışı olsun- (hukuk dogmatığı çerçevesinde) insan hakları normlarının içeriğini ve (hukukun genel teorisi çerçevesinde) bu normların yapısını ve biçimini incelemişler, bu hakların; norm olarak yapısına, ortaya konulması ve işleyişine, içeriğinde kurallaştırılan beşeri davranışın ne olduğuna, neleri talep veya emrettiğine yada yasakladığına ilişkin fikirler öne sürmüşler ve teoriler oluşturmuşlardır.

Bu fikir ve teoriler, bu üç hukuk anlayışının içinde var olan farklı akımlara göre de değişmektedir. Dolayısıyla insan Haklarına ilişkin fikirler, sadece farklı hukuk anlayışlarına göre değil, aynı zamanda her hukuk anlayışının kendi içindeki farklı akımlara göre de çeşitlilik ve değişim göstermektedir. Hatta bu fikirlerin oluşturduğu insan haklarına ilişkin liberal teorilerin; insan haklarının kaynağı, bu hakları temellendiren öğelerin (özellikle bir hakkı insan hakkı yapan ölçütün) ne olduğu ve ne olması gerektiği, bu hakların tek tek içerikleri, özellikleri ve evrensel olup olmadıkları konularında birbiriyle çelişen görüşlere dayandığını söylemek mümkündür”.

³⁸ Kuçuradi, İoanna, **İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları-İnsan Hakları ve Hukuk- Devlet-Siyaset Felsefesi Yazıları**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Simurg Dizisi:8, 2007.s.55-65.

Kişilerin; kendilerine öğretilen öğretinin - bilgisel özelliğine bakılmaksızın- doğruluğuna inanmaları ve bu öğretiyle ilgili olan değerlendirme ve davranış kurallarının emirlerini/gereklerini, yaşamda yerine getirmelerini talep etmektedirler.

Oysa insan hakları; kişilerin belli bir şeyi yapmakta, ya da belirli bir şekilde davranmakta engellenmemesi değil; insan türüne ait belli olanakları/insanın onurunu oluşturan olanakları gerçekleştirirken engellenmemesi talebinde bulunmaktadır³⁹. Bu nedenle; kültürel, dinsel ve geleneksel önyargıların oluşturduğu önermelerden türetilen kuralların kendileri, insan hakları ile çelişecek ve tek tek kişiler ile ilgilerinde ihlal durumları yaratabileceklerdir.

Dolayısıyla, cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet⁴⁰ sorunsalında hukukun çözüm üretebilmesi ancak; normların bilgisel özellikleri temelinde, insan haklarından yapılacak bir türetmeyle oluşturulacak hukuk kurallarının; “hak öznelerinin dokunulmazlığını” güvence altına alan bir eşitlik içinde uygulanması ile olanaklı olacaktır. Adaleti gerçekleştirecek hukukun oluşturulması buna bağlıdır.

³⁹ Bkz. Kuçuradi, İ. A.g.e .Dipnot 38. s.66. “..Bu olanaklar veya özellikler, insana özgü etkinlikler ve ürünler olarak ortaya çıkar. Bunlar da insanın değerini ya da onurunu oluşturur”. İşte insan hakları;”insana özgü etkinlik ve ürünlerin (yani; düşünme, düşündüğünü ifade etme, irade sahibi olma, maddi ürün ve her türlü sanat ürünü üretme, değiştirme, paylaşma, organize toplumsal yapıları oluşturma, yönetme vb.gibi) gerçekleştirebilirliğinin koşullarına ilişkin talepleri dile getiren ilkelerdir”. Yaşama hakkı, işkence yasağı, kulluk ve kölelik yasağı, düşünceyi ifade etme, eğitim, sağlık, çalışma hakları gibi. Bu hakların talep ettiği şey; “kişinin insan türüne özgü yukarıda sayılan belirli bazı etkinlikleri gerçekleştirirken engellenmemesi ve buna ilişkin koşullarının sağlanmasıdır”. Dolayısıyla kişi açısından bakıldığında bu haklar, kişilerin birbirlerine nasıl davranmaları veya davranmamalarını gerektiğini gösteren etik ilkelerdir. İnsan haklarına devlet açısından bakıldığında ise bunlar, belirli bir devlette devletin yurttaşlarına karşı temel ödevlerini dile getiren ilkeler olmaktadır.

⁴⁰ Yazıda; kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet kavramları, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılan; “Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme”de tanımlanan anlam ve içerikleriyle kullanılmıştır. “Kadına yönelik şiddet”; ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik acı ve ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayalı her türlü eylem veya bu eylemlerle tehdit etme anlamına gelmektedir. “Toplumsal cinsiyet”; kadınlar ve erkekler için toplum tarafından uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve niteliklerdir.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Nezahat, “Farklılık Feminizm ve Demokrasi”. **Demokrasi Platformu Dergisi**, Yıl 3. Sayı 10. 2007, s.61-82.

Arat, Yeşim, “Türkiye’de Din Siyaset ve Cinsiyet Eşitliği; Demokratik Bir Paradoksun İşaretleri mi?”, *Radikal*. 24/09/2007 . www.radikal.com.tr. (19.11.2010)

Berktaş, Fatmagül, **Tarihin Cinsiyeti**, 1.Basım. Ankara: Metis, 2003, S.152

Berktaş, Fatmagül, **Politikann Çağrısı**, 1.Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (309), 2010, s.124.

Berger, John, **Kıymetini Bil Herşeyin**, Beril Eyüboğlu (Çev.). İstanbul: Metis, 2008, s.113.

Bulaç, Ali, “Organizmanın Tepkileri”, **Zaman**, 21 şubat 2011.

Coşkun, Vahap. “Kamusal Alanda Kimlik Sorunu”, **Demokrasi Platformu Dergisi**, Yıl 2 Sayı 5, 2006, s.73-84.

Durakbaşa, Ayşe, “Yurttaşlığın Cinsiyeti: Demokrasi ve Fark”. **Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi**, 9.Kitap. 2004, s.144-150.

Erk Ulaş, Sarp, A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit.H.Yolsal, **Felsefe Sözlüğü**, 1.Baskı, Ankara: Bilim Ve Sanat, 2002, s.53.

Gordon Fınlayson, James, **Habermas**, Talat Kılıç (Çev.). Ankara: Dost Kültür Kitaplığı 70, 2007, s.35-39.

Göle, Nilüfer, **İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa**, Ali Berktaş (Çev.). 1.Basım. İstanbul: Metis, 2009, s.147, 156.

Göregenli, Melek, “Ayrımcılığın Teorik Temelleri”, **İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi**, Yıl 1. Sayı 5-6, Mayıs/ Haziran 2010, s.57-59.

Gray, John, **Post Liberalizm- Siyasal Düşünce İncelemesi**, Müfit Günay (Çev.), Ankara: Dost, 2004, s.305, 340.

Habermas, Jürgen, **Öteki olmak Öteki ile Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları**, İlknur Aka (Çev). 3.Baskı, İstanbul: YKY Cogito, 2004, s.151-164

Hardt, Michael ve Antonio Negri, **Dionysos’un Emeği-Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi**, Ertuğrul Başer (Çev.), İstanbul: İletişim, 2003, s.440.

Holzleithner, Elisabeth, “Cinsiyetlerarası Eşitlik Politikası Yerine Getirilemez Bir Vaat mi?”, ATTAC (Ed.) **Kimin Avrupası** içinde, Deniz Banoğlu (Çev.), İstanbul: Metis, 2012, s.156-169.

Kelly, Mark, “İrkçilik, Milliyetçilik ve Biyo-Politika: Foucault’un Tolumu Savunmak Gerekir’i I”, **CONATUS Çeviri Dergisi**, Sayı 7, 2007, s.39-50.

Köksal Çekiç, Selma ve Özlem Denli, “Örtünmek, Soyunmak, Giyinmek”, **Radikal İKİ**, 27 Şubat 2011.

Kuçuradi, İoanna, **İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları-İnsan Hakları ve Hukuk- Devlet-Siyaset Felsefesi Yazıları**, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Simurg Dizisi:8, 2007.s.55-65.

Malkoç, İsmail, **Öğreti ve Uygulamada Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı İşlenen Suçlar**, Ankara:Yetkin, 2001.

Mouffe, Chantal, **Siyasal Üzerine** Mehmet Ratip (Çev.). İstanbul: İletişim, 2010, s.17-18.

Oğan Balkız, Neval, “Türk Ceza Kanununu Tasarısını İnsan Hakları Bağlamında Okumak- TCK Tasarısının Eksiklikleri” . **Radikal**. 19 Kasım 2003.

Oğan Balkız, Neval, “Hukuk Dogmatığı Çerçevesinde İnsan Haklarını Tanımlama ve Kavramı Temellendirm Sorunu - Aksiyolojik ve Epistemolojik bir Yaklaşım Denemesi”.**Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**. 13. Kitap, 2005, s.57-68.

Samancı, Zafer, “Dekolte Giyene Tecavüz Ederler”, Habertürk. 16.02.2011. <http://www.haberturk.com/polemik/haber/601444-dekolte-giyene-tecavuz-ederler>. (2.03.2013)

Taurane, Alan, **Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma**. Olcay Kural (Çev.). İstanbul: YKY.Cogito, 2007, s.256.

Tanilli, Server, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor**. 8.Baskı. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010, s.274, 284.

Ünaldı, Mustafa (Eski Milletvekili), “Asıl dekolte giymek, erkekleri taciz anlamına gelir,” **Yeni Akit**. 19 Şubat 2011.

Yüksel, Mehmet, **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, 1.Basım. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s.226.